

Nr. 30 - Persillekræmmeren - 2005

Blirup Vandmølle

af Gunner Møller Rasmussen, Stensballe

Blirup Vandmølle blev opført i 1688 som et fæste under Serridslevgård. Først som en stampemølle, dvs. en mølle, hvor hjemmevævet uldtøj under gentagne stampninger (trykninger) og vandskylninger får den rette luv. Også huder behandles i møllen ved at presse garvestoffet ind i skindet.. Senere blev møllen ændret til melmølle, hvor kornkerner knuses (formales) for at få mel til brødbagning eller grutning (grov formaling) til fodring af husdyr. Ifølge fæstebrevet skulle møllen male 60 tdr. korn som afgift om året for Serridslevgård, men havde til gengæld ret til mod betaling at male korn for de omkringliggende gårde og huse.

Mit barndomshjem lå nær møllen, og jeg besøgte den ofte sammen med min far, når vi skulle have vort korn malet. Jeg mener, at møllen ophørte med sin drift omkring 1934. I dag findes der kun svage spor af møllen.

Blirup Vandmølle. Tegning af Chr. Heilskov.

Vandmøllen lå i det stærkt kuperede terræn lidt nord for Blirup by ved Haldrup bæk, der udspringer nord for Tvingstrup. Kører man ad Blirupvej fra Vær mod Haldrup passerer bækken, og dér til venstre på bækkens vestlige side lå møllen, ca. 200 meter inde i terrænet.

Møllen bestod af en vinkelbygget bindingsværksbygning, hvor mølleriet var i den vestlige ende og beboelsen i den østlige. Endvidere var der to mindre bygninger, én mod vest og én mod øst, idet der hørte et mindre landbrug til møllen.

Mølledam, møllehjul og sluseværk

Selve møllen lå nedgravet i terrænhøjde med bækken, og den havde et betydeligt vandreservoir i form af en mølledam. På den måde fik man en stor vandkapacitet, der sikrede en pålidelig drift af møllen uanset årstid.

Møllehjulet var fremstillet af træ, ca. 2,5 meter i diameter. Sluseværket var også af træ. Det førte vandet ind over hjulet, hvor tryk og vandmængde fik hjulet til at dreje rundt. Der kunne åbnes og lukkes for vandet via et stemmeværk, som betjentes gennem et håndtag inde i huset. Når dammen var fyldt, og møllen ikke var i drift, løb vandet via et vandfald direkte i bækken på den østlige side af møllehuset. - Det var for mig som dreng en fascinerende oplevelse at se møllehjulet dreje rundt, ca. 20-25 omdrejninger pr. minut.

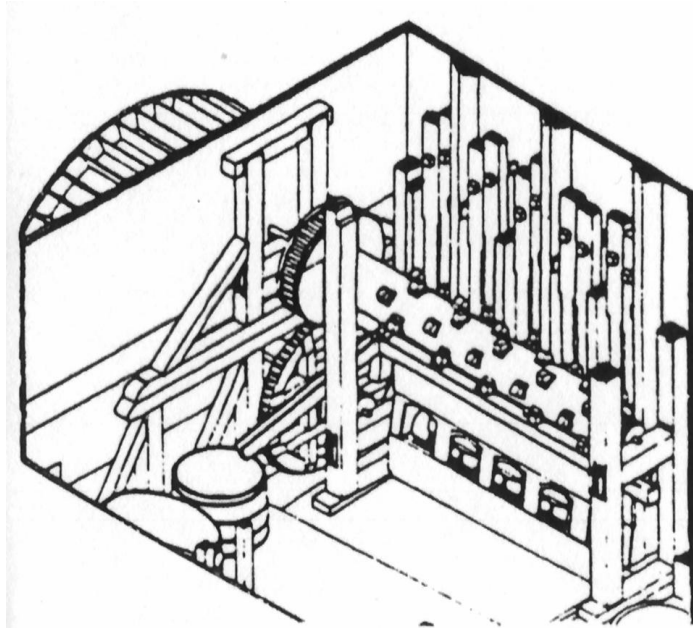
Kværn

På mølleakselen var der påbygget en tandhjulsudveksling af træ (stjernehjul), der bragte kværnen op i stor hastighed, hvilket var nødvendigt for at kunne male kornet. Kværnen var en "overløber", dvs., at det var den øverste møllesten, der drejede rundt, medens nederste sten var stillestående.

Når kværnen havde malet nogle hundrede tdr. korn var den slidt, og stenene måtte "bildes", dvs. rillerne (strålerne) i stenene måtte hugges op. Det skete med en mejselformet hammer. I øvrigt var adskillelse, "bildung" og genopsætning af kværnen et meget tidskrævende arbejde. Møllestenene var tunge og store.

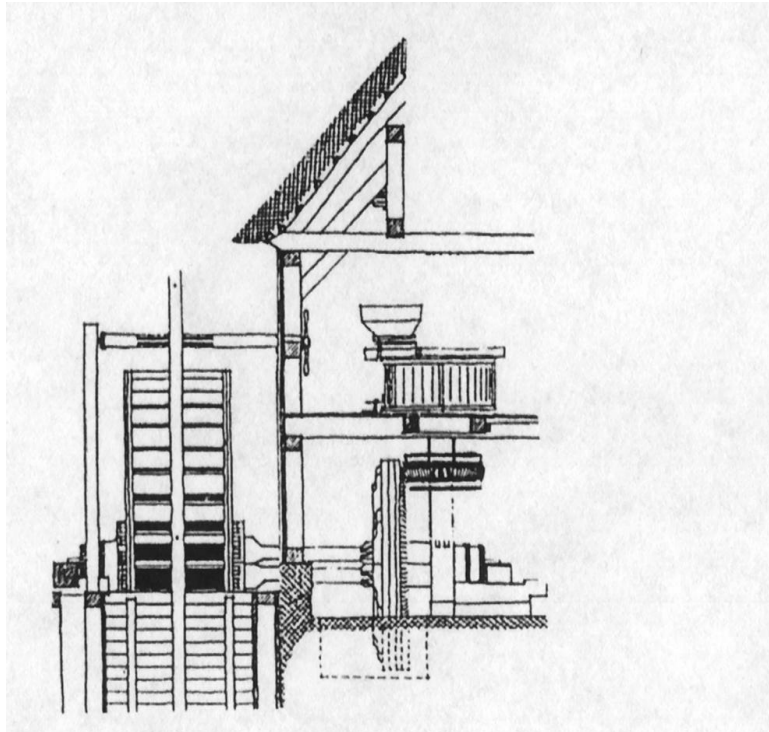
"Toldkop"

Inden for døren i møllehuset stod en tønne og over denne hang "toldkoppen". Den var 12-15 cm i diameter og forsynet med et skaft. Fra gammel tid var det møllerens ret "at tolde" af det ikke-formalede korn, dvs. hele kerner, og koppen skulle stryges med en rund pind for at have "glat mål". Tønden var beregnet til opsamling af "det toldede korn", og det var fra gammel tid den eneste betaling mølleren fik som betaling for sit arbejde. Koppen havde myndighedsstempel for godkendelse. På min fars tid skulle der dog også bruges kontanter.

Eksempel på et stampeværk

Princip i en stampemølle. Tegning af Jørgen F. Christensen

Princip i en melmølle. Tegning af Jørgen F. Christensen.

Den sidste forpagter

Det sidste forpagterpar i møllens levetid var Johanne og Morten Nielsen. De havde 11 børn., så det var en stor familie, der passede både mølle og landbrug. Kontrakten med Serridslevgård om mølledrift udløb 1/11 1934, og den blev ikke fornyet, men ægteparret fik lov at bo på møllen så længe de levede. Morten døde i 1949 og Johanne i 1954. Derefter stod møllen ubeboet hen og fik lov at forfalde, dog til tider hjemsøgt af subsistensløse. Vind og vejr var hårde ved de gamle bygninger. De gik hurtigt i forfald.

Jeg besøgte møllen engang sidst i 1960'erne. Det var et trist syn, sluseværket var faldet ned, bygningerne faldet sammen, og møllehjulet lå ude i bækken. Først i 1970'erne blev der ryddet op og de sidste rester af møllen fjernet, og der blev plantet træer ned mod Blirupvej. I dag er det hele tilgroet, og ingen kan mere se, hvor Blirup Vandmølle har ligget. En 250 årig historie er slut, og et stykke kultur, som ingen åbenbart har fundet bevaringsværdigt, er gået tabt, så kun i fantasien kan man forestille sig de aktiviteter og det liv, der udfoldede sig i og omkring møllen.

Familien Johanne og Morten Nielsen. Foto ca. 1924.

Tidlig lovgivning

Vandmøller blev tidligt underkastet lovgivning. Allerede Valdemar Atterdag (1340-1375) påbød "vandet må ikke uudnyttet løbe ud i havet". Efter Danske Lov af 15. april 1683 måtte møllejerne betale afgift (landgilde), men de fik til gengæld eneret på betjening af områdets bønder, og det helt op i 1800-tallet, dog under forudsætning af, at møllen blev "holdt ved magt og kunne malingen forestå". I 1825 ændredes lovgivningen, og møllenæringen blev fri. Hensigten var at effektivisere de eksisterende og lette adgangen til anlæggelse af nye.

Kildeangivelse

Karsten Bjerregaard, Stensballe, 2005. Personlig meddelelse. Bjerregaards bedsteforældre var det sidste forpagterpar på vandmøllen.

Litteratur

Chr. Heilskov, 1947. Vandmøller i Skandeborg og Aarhus Amter, s. 90-92. Aarhus Stifts Aarbog.

Jørgen F. Christensen, 1991. Rundt til danske vandmøller. Forlaget Cronic.

Redaktion: FGS, KSO